

Avioliiton esteiden poistaminen on luterilaisuuden pitkä linja

Risto Saarinen

Kirkkohistoriaa voi lukea avioesteiden asettamisen ja poistamisen historiana. Keskiajan kirkko saattoi estää avioliiton solmimisen esimerkiksi hengellisen sukulaisuuden, erisäätyisyyden, suru- ja odotusajan, pappisvihkimyksen tai eriuskolaisuuden perusteella. Avioliitto voitiin myös estää kirkollisena rangaistustoimena tai seurakunnan erityisen kiellon nojalla. Kaikki nämä esteet olivat Suomessakin voimassa 1500-luvulle asti, monet sen jälkeenkin.

Uskonpuhdistus kumosi suuren osan avioesteistä. Suurin kiista nousi pappien avioliitosta, joka oli monilla tavoin merkittävä osa koko Euroopan kirkollisen ja valtiollisen kulttuurin uusjakoa 1500-luvulla. Riita tästä avioesteestä on jatkunut jo 500 vuoden ajan.

Eri säätyjen välisten avioliittojen mahdollistaminen on ollut keskeinen osa valistuksesta nykypäivään asti jatkunutta romanttisen rakkauden ja suppean perhekäsityksen ihannetta. Tämän avioesteen poistamiseksi on lakitekstien ohella kirjoitettu suuri määrä klassisia rakkausromaaneja, jossa erilaiset romeot ja juliat taistelevat perheitään, sukujaan ja yhteiskuntiaan vastaan avioliittoaikeensa puolesta.

Aina 1900-luvulle saakka aiempi avioero muodosti monissa maissa ja kirkkokunnissa esteen uudelle avioliitolle. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous torjui eronneiden uudelleenvihkimisen jyrkästi vielä 1948. Vasta presidentti Paasikiven toimet muokkasivat kirkon kantaa 1950-luvulla hieman suopeammaksi. Katoliselle kirkolle aiempi avioliitto on tänäkin päivänä uuden liiton avioeste; avioeroa se ei tunnusta.

Nykyhetken kiista homoseksuaalien parisuhteen rekisteröimisestä ja avioliitoista on siten osa pitkää jatkumoa. Tässä jatkumossa kirkko on pääsääntöisesti halunnut pitää yllä niitä avioesteitä, joita uudistajat ovat käyneet purkamaan. Jokaisessa historian vaiheessa on pelätty avioliiton käsitteen muuttuvan ja perheinstituution vaarantuvan uudistusten myötä. Kaikki mainitut kiistat ovatkin järkyttäneet kirkon asemaa yhteiskunnassa merkittävästi.

Viidensadan vuoden jälkiviisaudella on silti helppo sanoa, että avioesteiden vähittäinen purkaminen ei ole romuttanut perheen taikka parisuhteen asemaa eikä edes muuttanut itse avioliiton käsitettä kovin syvällisesti. Naimisiin menon mahdollistaminen useimmille ihmisille on pikemmin lisännyt avioliiton suosiota ja syventänyt sen merkitystä. Kirkonkaan asema ei ole täysin murentunut, vaikka kaikissa näissä kiistoissa kirkot ovat osoittaneet huonoa johtajuutta ja sisäistä sekavuutta.

Protestanttisille uskonryhmille on ollut tyypillistä, että konservatiivinen kanta on sulavasti voinut hyväksyä aiempien avioesteiden purkamisen samalla kun on vastustettu edistyksen uusinta askelta. Tämän päivän Suomessa homoliittoja napakasti vastustava konservatiivi voi siten samalla itse olla perheellinen pappi, toista kertaa naimisissa oleva henkilö tai elää monikulttuurisessa avioliitossa. Mitään näistä kolmesta perinteisestä avioesteestä ei enää pidetä kristinuskon vastaisena.

Vaikka katolinen kirkko on pitänyt sitkeästi kiinni pappien selibaatista, sekin on joutunut myöntymään monien muiden avioesteiden vähittäiseen purkamiseen. Avioeron osalta katolinen kanta venyy mutkikkaisiin yhteisjärjestelyihin maallisen vallan kanssa.

Kirkko kehityksen jarrumiehenä ja veturina

Avioesteiden näkökulmasta katsottuna homoliittojen salliminen ei siis ole uudenlainen kysymys kristinuskon historiassa. Uusien oikeuksien myöntäminen tälle pienelle ryhmälle tuskin muuttaa itse avioliiton käsitettä, kun eivät suuremmitaan muutokset ole siihen pystyneet.

Vaikeamman kysymyksen kuvattu historia muodostaa kristinuskon julkiselle kuvalle. Onko kirkko siis tuomittu jäämään yhteiskunnan viimeisen vaunun jarrumieheksi, joka edustaa synkkää taantumusta kannattaessaan eriarvoisuutta sekä pitäessään yllä avioesteistä johtuvaa syrjintää?

Viime aikojen joukkopako kirkosta lienee johtunut juuri synkästä julkisesta kuvasta. Varsinkaan nuoremmat kansalaiset eivät halua kuulua yhteisöön, joka jatkaa syrjiviä käytäntöjä ja jonka johtajat eivät käytännössä sitoudu eriarvoisuuden poistamiseen. Väistelllessään vastuutaan piispat antavat kirkosta penseän ja arvoiltaan sekavan kuvan.

Kristinuskon opetuksessa avioliitosta on silti myös edistyksellisempiä ja kirkkaampia puolia. Mikäli tätä opetusta tarkastellaan erään keskeisen modernin perusoikeuden, nimittäin itsemääräämisoikeuden, näkökulmasta, kristillinen avioliittokäsitys saattaa sijoittua yhteiskunnallisen kehityksen kärkipäähän tai jopa toimia sen veturina. On hämmästyttävää, että samat voimat voivat toimia niin veturina kuin jarrumiehenä. Kokonaiskuvan saavuttamiseksi on avioliiton kirkkohistoriaa siksi luettava myös itsemääräämisoikeuden näkökulmasta.

Yksinkertaistetusti länsimaisessa kulttuuripiirissä on vallinnut kolme tai neljä eri käsitystä avioliiton luonteesta. Kauppateorian mukaan avioliitto on kauppatoimi, jossa sulhanen ostaa itselleen morsiamen tämän vanhemmilta. Lisääntymisteorian mukaan avioliitto on sukupuolielämälle ja erityisesti suvunjatkamiselle rakentuva ja näitä määrittelevä instituutio. Konsensusteorian mukaan avioliitto on kahden osapuolen yhteisen tahdon määrittämä sopimus. Neljäntenä, epämääräisempänä ajatuksena voidaan pitää naimalupateoriaa, jonka mukaan viranomaisen myöntämä lupa synnyttää avioliiton.

Avioliiton konsensusteoria

Varhainen kristinuskoko omaksui roomalaisen oikeuden muotoileman konsensusteorian. Tämä oli merkittävää jo siitä syystä, että Lähi-idässä kauppateoria lienee ollut vallitseva käsitys. Lisääntymisteoriaa on joiltakin osin käytetty konsensusteorian rinnalla, mutta erilaisissa avioliiton uudistamis- ja tarkentamisprosesseissa se on tietoisesti alistettu konsensusteorialle.

Nykypäivän kannalta myönteistä kuvaa kristillisestä avioliitosta voi puolustaa ennen muuta osoittamalla, että sen ytimessä on itsemääräämisoikeuden puolustaminen. Tätä perustelulinjaa suuret kirkkokunnat käyttävät silloin, kun ne tahtovat keskustella avioliitosta kaikille avoimen järjen valossa. Linjan voi löytää kirkkaimpana katolisen kirkon oikeusjärjestelmän, kanonisen oikeuden, avioliittoa koskevista säädöksistä.

Konsensusteoriassa pappi ei avioliittoon vihkiessään anna naimalupaa tai luo avioliittoa, vaan avioliiton luovat puoliset omalla tahdollaan. Avioliiton syvempi todellisuus syntyy puolisoitten omasta tahdosta, ja kirkko todistaa sen syntyä. Tässä merkityksessä kirkoilla on edelleen maallisen vallan niille suoma vihkimisoikeus.

Vaikka katolisessa kirkossa avioliitto on sakramentti, sen olennaisen sisällön toimittavat

puolisot toisilleen. Papin tehtävänä on Katolisen katekismuksen mukaan vastaanottaa puolisoitten konsensus ja antaa sille kirkon siunaus. Tästä syystä katolinen kirkko ei keskiajan lopulle saakka pitänyt julkista vihkimistä edes välttämättömänä toimituksena.

Sakramentaalinen avioliitto saattoi syntyä ilman pappiakin, yhteiselämän konsensusena. Annettiin sille siunaus tahi ei, avioliitto oli olemassa.

Vaikka sekä protestantit että katolilaiset omaksuivat kaikkia koskevan julkisen vihkitoimituksen 1500-luvulla, koko läntinen kirkko ajatteli ja ajattelee yhä avioliiton varsinaisesti syntyvän puolisoitten omasta tahdosta.

Tahdonvarainen oppi avioliitosta on tärkeällä tavalla samansuuntainen kuin nykyihmisen käsitys itsemääräämisoikeudesta. Minun rakkauteni ja parisuhteeni on meidän kahden asia. Nämä asiat kukoistavat ja kuihtuvat, onneksi ja valitettavasti, meidän oman tahtomme voimasta. On raivostuttavaa, jos joku ulkopuolinen, kuten kirkko tai muu julkinen valta, esittää tälle perusoikeudelle rajoituksia tai katsoo tietävänsä toisen hyvän meitä itseämme paremmin.

Uskollisuus ja itsensä antaminen

Konsensusteoria on siis ytimeltään salliva. Kirkot ovat toki myös asettaneet itse konsensuksen sisällölle ja tahdon vakaudelle tietynlaisia määreitä, jotka estävät avioliittoa luisumasta pelkäsi on-off-suhteeksi. Nykyinen kanoninen oikeus toteaa näiltä osin, että aviokonsensusessa puoliset “antavat itsensä toisilleen peruuttamattomassa liitossa”.

“Liiton” käsite viittaa paitsi avioliiton syvempään sakramenttiluonteeseen, myös puolisoitten uskollisuuteen sopimuksen osapuolina. “Itsensä antaminen” viittaa niin ikään uskollisuuteen siinä mielessä, että kerran jo pois annettua ei voi enää uudestaan antaa kolmannelle osapuolelle. Tässä mielessä esimerkiksi moniavioisuus on suljettu pois niin, että sopimuksen taikka liiton osapuolia on kaksi. Uskollisuuden ja itsensä antamisen määreet siis lujittavat sopimuksen ja aviotahdon vakaaksi kahdenväliseksi liitoksi.

“Peruuttamattomuuden” käsite tulee katolilaisille sakramenttiopista, jossa avioliittoon meno on haluttu nähdä kasteen tapaisena uudistamattomana toimena. Konsensusteoriassa sopimusten tulee toki olla vakaita ja mahdollisimman pysyviä, mutta on hieman outoa ajatella, että kaiken konsensuksen loputtuakin jokin aiempi tahdonakti olisi peruuttamaton. Muun muassa siksi useimmat muut kirkkokunnat nykyään sallivat avioeron.

Vaikka protestanttiset kirkkokunnat poistivat avioesteitä ja avioliiton sakramentaalisia ulottuvuuksia, ne säilyttivät avioliiton perusluonteen konsensusteorian mukaisena. Kaikkien kristillisten kirkkojen vihkikaavan ytimessä on siksi puolisoitten julki lausuma oman tahdon ilmaus. Myös Suomen ev.lut. kirkon mukaan avioliitto syntyy varsinaisesti puolisoitten välisellä sopimuksella, jossa olennaista on Lutherin sanoin se, että “minä olen sinun ja sinä olet minun”. Uskollisuus ja itsensä antaminen toiselle on siis myös suomalaisen avioliiton konsensusteorian ytimessä, vaikka avioeron mahdollisuus nykyään myönnetään.

Eräs konsensusteorian tärkeä ulottuvuus on se, että puoliset varsinaisesti itse tekevät toisistaan avioliiton osapuolet. Vaikka kirkko ei heitä vihkisi, se katsoo monissa tapauksissa avioliiton silti toteutuneen. Katolinen kirkko saattaa puhua “luonnonavioliitosta” tai jopa pitää kahden kastetun ei-katolisen kristityn avioliittoa omasta näkökulmastaan käsin sakramentaalisena avioliittona.

Suomen ev.lut. kirkko voi puolestaan siunata avioparin, jota ei ole vihitty kirkossa. Siunatessaan se myöntää avioliiton olevan olemassa kirkon vihkitoimesta riippumatta. Olennaista on näissä tapauksissa puolisoitten tahto, joka luo avioliiton syvemmän

todellisuuden.

Kristinuskon hyviä puolia korostava kirjoittaja voi konsensusteorian avulla kirjoittaa länsimaisen avioliiton historian eräänlaisena vapautumisen, emansipaation historiana. Kristinuskon myötä avioliitto on lakannut olemasta kauppatoimi, viranomaisen alamaiselle antama naimalupa tai biologisen suvunjatkamisen instituutio. Kristillistetyn konsensusteorian myötä puolisoiden itsemääräämisoikeutta on alettu kunnioittaa ja vaalia. Alamaisista ja kaupankäynnin kohteista on näin tullut omaa vapaata tahtoaan käyttäviä kansalaisia, joiden hyveenä on uskollisuus sopimuksen noudattamisessa.. Tässä merkityksessä kristillinen avioliitto on ollut modernisaatiossa mukana, se on ollut jopa itsemääräämisoikeuden veturi.

Itsemääräämisoikeus kristillisenä perusarvona

Olemme siis päätyneet kahteen koko lailla päinvastaiseen lopputulokseen. Avioesteiden näkökulmasta katsottuna kirkko on laahannut kehityksen jäljessä, mutta itsemääräämisoikeudesta käsin tarkasteltuna kristinuskon avioliittokäsitys on ollut pikemmin edistyksellinen. Mutta miksi kirkko sitten on asettanut historiassaan niin suuren määrän erilaisia avioesteitä? Konservatiivi ehkä vastaisi, että ne ovat kaikki asetettu jo Raamatussa.

Maltillinen liberaali, jollaiseksi itseni luen, ei tyydy tähän vastaukseen. Raamatun avioliittokäsitykset olisivat oman pitkän messunsa aihe. Tässä riittääköön ensinnäkin sen toteaminen, että erilaisten turhien avioesteiden poistaminen on jo 500 vuoden ajan ollut luterilaisuuden pitkä linja, jota sitäkin on perusteltu Raamatulla. Tiettyjen nykyisten avioesteiden, kuten juuri homoseksuaalisuuden, poistoa voidaan siksi ajatella luterilaisen perinteen pitkän linjan jatkamisena.

Toinen samansuuntainen perustelu liittyy reformaatioissa tapahtuneeseen maallisen ja hengellisen valtapiirin erottamiseen. Avioliiton lainsäädännöllinen pohja siirtyi protestantismissa valtiolliseen lakiin, jota kirkot seuraavat. Maallisen vallan oli kirkkoa helpompi poistaa erilaisia avioesteitä ja luoda siten tasa-arvoa ihmisten välille. Kirkko arvostaa valtiovallan kykyä luoda kelpollisia lakeja. Homoseksuaalien oikeuksien parantaminen demokraattisella lainsäädännöllä jatkaa tätäkin pitkää linjaa.

Kolmas ja kenties syvällisin perustelu homoliittojen puolesta liittyy juuri itsemääräämisoikeuden kasvattamiseen. Itsemääräämisoikeus avioliitossa voidaan nähdä syvästi kristillisenä perusarvona. Juuri sen tähden kristinuskon katsoi roomalaisen oikeuden konsensusteorian sopivan parhaiten yhteen kristillisen opin kanssa. Nykykristityn kannattaa siksi vaalia käytäntöjä, jotka edistävät itsemääräämisoikeutta ja omantunnon vapautta.

Konservatiivi pitää herkästi vapaamielisiä parisuhdeoppeja vain maallistumisen tuotteena. Avioesteitä ylläpitämällä ja lisäämällä ei kuitenkaan mitenkään loogisesti sitouduta sen enempää luterilaiseen kuin yleiskristilliseenkin perinteeseen. Juuri aviollisen itsemääräämisoikeuden vaalimisen ja avioesteiden purkamisen osalta kuvaamani perinne on pikemmin liberaalien puolella.

Konservatiivi saattaa siis uskonkiihkossaan itse irtautua keskeisistä kristillisistä perinteistä, jotka vaalivat itsemääräämisoikeutta ja purkavat avioesteitä. Maltillinen liberaali vastaakin edellä esitettyyn miksi-kysymykseen, että kirkko on asettanut avioesteitä pikemmin kontrollin halussa ja uusien asioiden pelossa kuin perinteisiin nojaten.

Konsensusteorian valossa voidaan neljänneksi kysyä, miksi homoliitto ei olisi avioliitto. Niin roomalaiskatolisen kuin luterilaisenkin teologian mukaan puolisoiden keskinäinen vakaa ja uskollinen tahto luo avioliiton. Kirkko voi toimia tämän asian todistajana ja halutessaan myös siunata sen. Ja vaikka kirkko ei sitä siunaisi, on kirkko itse kuitenkin oman historiansa

varrella pitänyt myös siunaamatta jättämiään avioliittoja oikeina avioliittoina. Jos kirkko ei pidä kahden täysivaltaisen puolison vakaan ja uskollisen aviotahdon perustamaa liittoa avioliittona, se on itse suuressa vaarassa irtautua omasta perinteisestä konsensusteoriastaan. Sokeasti konservatiivinen kirkko voi näin toimia omaa traditiotaan vastaan.

Myönnän, että nämä neljä johtopäätöstä vaativat sulattelua. Rooman kirkko kykenee opettamaan seikkaperäistä konsensusteoriaa ja samalla kieltämään kaikenlaiset homoliitot. Mutta nähdäkseni Vatikaani joutuu tällöin tinkimään itsemääräämisoikeudesta, jota se monessa muussa suhteessa puolustaa. Myös itse avioliiton konsensusteoria voi tällöin joutua vaikeuksiin.

Protestanttisille kirkoille itsemääräämisoikeus on joka tapauksessa keskiössä. Koko omantunnonvapauden käsite on Lutherin ja Calvinin luomus, jota sitten 1600-luvulta lähtien hiottiin modernin ihmisoikeusajattelun suuntaan. Aivan erityisesti kirkolliset konservatiivit ja herätysliiketeologit ovat vaalineet omantunnonvapauden ja itsemääräämisoikeuden perusarvoja. Luopumalla niistä joidenkin avioesteiden ylläpitämiseksi ne saattavat tehdä itselleen ja omille periaatteilleen karhunpalveluksen.